

Vestnik.

Znanstvena priloga „Zori“.

Na ta list se posebej ne naročuje. — Izhaja vsaki mesec 15. dne.

Štev. 12.

V Mariboru 15. decembra 1873.

Tečaj l.

Jurij Washington.

Spisal * * *

(Konec.)

Prva skupščina zedinjenih držav pod predsedništvom Washingtonovim se je pečala z uravnavo raznih oddelkov izvršilne oblasti. Potem je predsednik imenoval načelnike teh vladnih oddelkov: slavnega Tomaža Jeffersona je imenoval za državnega tajnika, Aleksandra Hamiltona, ki je bil mnogo manje demokratičen, kakor Jefferson, za tajnika državnega zaklada (denarstva), Edmunda Randolpha za državnega pravdnika (attorney general), Jay, slovečega pravoznanca in državnika, za tajnika pravosodstva, Henryk Knox (r. Noks) pa je ostal tajnik vojaštva. Imena imenitnih teh mož pričajo, kako nepristransko je Washington vodil državo, ktere krmilo mu je izročeno bilo. Pri izbiranju teh mož vodila ga je le ena vroča želja, da bi svojej domovini preskrbel najspretnейše ministre. Gledal je le na zmožnost in delavnost dotičnega moža, ne pa na njegovo politično mišljenje.

Krog sebe je zbiral može, ki so mu naravnost in povsodi izrazovali njemu nasprotno politično prepričanje. V zedinjenih državah ste se vže takrat gibali dve nasprotni stranki. Washington se je kot predsednik postavil nad stranki ter ni pospeševal niti vlastne stranke, niti spodkopaval nasprotne. Blagor občne domovine mu je bil neprestano pri srei, in tega je pospeševal, kjer koli in kakor koli mu je bilo mogoče. Grda strast mu nikdar ni omamila čutov, da bi bil spozabil, da obe stranki hrepenite do teiste svrhe — do moči in blagosti vseh držav.

Imenovanje rečenih ministrov je zadovoljilo obe stranki, ter je znova pokazalo Washingtonovo prebrisranost in nepristranost. Leta 1791 je Washington v svojem sporočilu zbrani skupščini državnih zastopnikov čestital, da so se v kratkem času kaj lepo razvile rokodelstvo in obrtnost, poljedelstvo in trgovina in pa mala kupčija. Odveč bi bilo, v kratkem životo-

pisu na drobno popisati delovanje predsednika Washingtona; zadostuje naj opomba, da se je odlikoval posebno z ono poštenostjo in onimi zmožnostmi, ktere so ga drugodi zmeraj najbolj dičile. Najlepše pa se je pokazala njegova vladarska zmožnost, da je v ravnotežji obdržal nasprotni politični stranki, v kateri so se njegovi ministri in vsi državljani ločili. Zavezniška stranka je hotela državo močno narediti s povišanjem skupne državne oblasti, nasprotna — demokratična — stranka je tudi želela močno državo, a pred vsem je mislila to doseči s povišanjem oblasti posameznih državljanov v krajinskih gospodskih in v posebnih postavodajalnih zastopih posameznih držav. Voditelj zavezniške stranke bil je Henderson, demokratični pa Jefferson. Washington je osobno bil naklonjen zavezniški stranki, kajti bal se je, da bi skupna državna oblast in veljava ne skoprneli, ko bi se uzori demokratične stranke uvedli v dejansko življenje. Kot predsednik se pa Washington nikdar ni izrekel niti za eno stranko niti za drugo. Skušal ju je le zediniti v delovanji za občno blago domovine. Vendar ni mogel braniti, da bi se rečeni stranki ne bili zmeraj očitneje razločevali. Po ustavi je vsak predsednik izvoljen le za 4 leta; tudi mnogozaslužni Washington bi bil moral potem odstopiti. Kaj potem? Zadnji čas Washingtonovega predsedništva so se državljani jeli bati, da bi po njegovem odstopu se ne razprli nasprotni stranki ter zgrabili za orožje. Takí boj bi bil utegnil silno škodovati občenemu blagu, ter pogubiti jedva dobljeno svobodo; kajti država se še ni toliko ustanovila in utrdila, da bi mogla prebiti enako nevarnost. Stranki sté sprevideli, da se ognete te nevarnosti, ko bi Washingtona znova izvolili za predsednika. Zato so ga presrečno prosili prijatelji in ministri, da naj se dá znova voliti. Washington se je dolgo ustavljaj, a na zadnje vendar udal njihovim prošnjam. Soglasno so ga zopet izvolili za predsednika na štiri leta. Kakor se pri udarci ozračje giblje od plasti do plasti, tako se je jelo živahneje gibati javno politično življenje in mnenje v zedinjenih državah, ko je francozka revolucija podrla vse stare naredbe, ter od dne do dne, od meseca do meseca, od leta do leta srčneje stopala po zrjavelih starih razvalinah. Mnogi državljani so očitno skazali svojo udanost francozkemu puntu. Le državniška spretnost in stanovitnost Washingtonova je ohranila zedinjene države pred hudo vojsko; kajti premnogi so neprestano delali na to, da bi se severna Amerika bila utikala v krvave homatije in razprtije evropskih držav. Previdni predsednik je ohranil sicer državo pred krvavo tujo vojsko, a tega vendar ni mogel zabraniti, da bi se poprej še mala demokratična stranka ne bila zelo razširila in povsodi vkoreninila. Proti koncu Washingtonovega družega predsedništva ste se stranki med seboj tako zelo sprli, da so nasprotniki celó Washingtona napadali in obrekovali, in razdraženo ljudstvo je le prerado verovalo takim obrekovalcem.

Razpor med strankami v posameznih državah je prihajal hujši od dne do dne. Bolj zmerno misleči možje so zopet nameravali Washingtona pregovoriti, da bi se dal tretji krat izvoliti za predsednika. A temu nasvetu se je Washington odločno ustavil. Volitev novega predsednika je bila 1797; izvoljen je bil Ivan Adams izmed zavešniške stranke za predsednika, ker je imel največ glasov za sé. Tomaž Jefferson, voditelj demokratske stranke, imenovan je bil za podpredsednika, ker je za Adamsom imel največ glasov. Adams je bil 4. sušca slovesno ustanovljen, in Washington je precej potem zapustil Novi Jork.

Zadnja leta Washingtonovega življenja.

Po odstopu s predsedniškega stola se je Jurij Washington vrnil na svoja posestva v Mount-Vernon. Tu je v miru živel še dve leti in pol ter je tudi v visoki starosti krepila iskal v onih mirnih kmetijskih delih in gospodarskih opravilih, ki so ga od nekdaj najbolj veselila. Ko so se razmere med zedinjenimi državami in francozsko republiko nekoliko napele in so se, nakateri bali krvave vojske, izvolili so Washingtona za nadpoveljnika v bodoči vojski. A ta strah je bil prazen in Washington ni imel prilike na stara leta prijeti za meč in ga sukati za domovino in samostalnost zedinjenih držav.

Njegovo zdravje je bilo trdno, in nikdo bi ne bil sodil, da se ima slavní mož tako hitro preseliti v večnost. 12. grudnia 1799 je po stari navadni jahal na polje svojim delavcem odkazovat dotična dela. Ko je šel domu, jel je iti dež in med dežjem sneg zametati. Preden je dospel domu, premočil ga je dež do vrata, in sneg mu je zakril lepe kodre na glavi. Drugi dan je čutil, da se je premrazil, a slutil ni ne najmanjše nevarnosti. Čital je po navadi razne časnike, bil je dobre volje in ko so mu rekli, naj rabi zoper nahod kaki pomoček, odgovoril jim je: „Nočem, sej veste, da zoper nahod nikdar nič ne potrebujem. Kakor je prišel, tako naj odide.“ Po noči mu je prihajalo slabeje; težko je sopel, in komaj je mogel govoriti. Eden njegovih oskrbnikov mu je krv puščal, da bi mu nekoliko olajšal težave. Nagloma so poslali po njegovega prijatelja in zdravnika doktorja Craika (r. kréka); pa vsi pomočki nič ne pomagajo. Kmalu po četrty uri zjutraj je prosil svojo ženo, naj mu prinese dve oporoki, kateri ste v njegovem podstavku za pisanje in čitanje. Ogleдавši ju jej je izročil eno, ter jej rekel, naj jo sežge, ker je poleg druge oporoke nepotrebna. To je storila. Kmalu potem je rekel Tobiasu Learu (r. Liru), svojemu tajniku in prvemu oskerbniku: „Vidim, da moram umreti; kmalu mi bo sapo zaprlo. Uže sprva sem mislil, da me bo ta nezgoda pogubila. Vredite yse moje najnovejše vojaške liste in spise, ter jih vvrstite v knjigo. Vravajte tudi moje račune in gospodarske knjige, vi veste

več o tem, kakor kateri koli drugi. Gospodi Scawlinu (r. Skalinsu) pa rečite, da naj vredí moje druge liste, ker jih je uže vredovati začel." Doktorju Craiku je rekel: "Doktor, jaz bom umrl žalostne smrti, pa prav nič se ne bojim ta svet zapustiti." Okoli desctih je s silno težavo še rekel gospodu Learu: "Sedaj imam umreti; pokopljite me spodobno, a ne prej ko tri dni po mojej smrti." Okoli enajstih je dušo izdihnil brez stokanja in najmanjših težav. Njegova žena je sedela pri njegovih nogah ter žalostna čakala njegove smrti. Prašala je o rečenem trenutku: "Ali je izdihnil? — Dobro, je odgovorila, ko so jej na prašanje pritrdili, sedaj je vse minulo; jaz mu bom kmalu sledila, preskušnja me tako nobena več ne čaka."

Washington je umrl 14. grudna 1799 v 67. letu svoje starosti. 18. grudna so ga pokopali v Mount-Vernonu. Poročilo o njegovi smrti se je hitro razširilo po Ameriki in celej Evropi. Povsodi so obžalovali prezgodnjo njegovo smrt in slavili njegov spomin.

Pri smrti Washingtonovi se je tudi pokazalo, kako je prvi predsednik mislil o suženjstvu in njegovi bodočnosti. Zedinjene države so l. 1790 (pri prvem številjenji ljudstva) imele 3,930.000 ljudi; med temi je bilo skoro 700.000 zamorskih sužnikov. Zamorski sužniki so obdelovali tudi njegova posestva v Mount-Vernonu. Premnogo jih je bilo prav njegovih, drugi so pa bili (lastnina) njegove žene. V življenji osvoboditelj zedinjenih držav in ustanovitelj ameriksanske svobode blezo ni ravnal milejše sè sužniki kakor kateri koli drugi tadanji posestnik virginski. V oporoki pa je ukazal, da se precej po smrti njegove žene morajo oprostiti vsi njegovi sužniki. Dokler ona živi, naj ostanejo v sužništvu; kajti precej jih osvoboditi, kolikor želó on tudi to želi, ni mogoče, ker so oženjeni s zamorkami njegove žene — o zamorkah svoje žene pa on nič določiti ne more. To natanko spolniti so bili slovesno zavezani izvrševalci jegove oporoke. Njegovi dediči so morali hraniti in oblačiti one stare in slabotne sužnike, ki bi se z delom ne mogli preživiti. Oni zamorski otroci, katerih stariši več ne živé ali pa zanje skrbeti ne morejo ali nočejo, morajo ostati v hiši Washingtonovi, se učiti čitati in pisati in po postavah države virginške se navaditi kakega koristnega dela. Tje do osvobodenja pa je izrečno prepovedal, kakega svojih sužnikov s kakovim izgovorom prodati ali pa iz Virginije iztirati v kako drugo državo. Ednega izmed njih, imenovanega Viljem Lee, pa je precej pri svojej smrti osvobodil ter mu določil letno užitnino od 30. dolarjev. Iz tega sledi, da se je Washingtonu sužništvo zdelo nenaravno in nečloveško. Ko bi ga bili posnemali vsi posestniki sužnikov, ne bili bi se ti do leta 1860 toliko namnožili, da so šteli celó 3,954.000 glav. Nikdar bi ne bilo toliko napetosti in hude razprtije med posameznimi državami, nikdar bi ne bilo one krvave štiriletne vojske (1861 do 1865), ki je poleg necenjenega blaga pokončala črez pol mili-

jona ljudi. Značaja Washingtonovega ni nikdo krajše in izvrstneje narisal, kakor Tomaž Jefferson. Ta prebrisani državnik je bil njegov vrstnik in državni tajnik za njegovega predsedništva; poznal ga je nataanko, a bil je njegov politični nasprotnik, slavni voditelj demokratične stranke. Ta veljavni pisatelj pravi o Washingtonu: „Če se je tudi v krogu svojih prijateljev, kjer je gotovo smel odkritosrčno govoriti, prosto in gladko z njimi razgovarjal, govornik bil je vendar le srednje vrste; kajti razvijal ni niti preobilih misli niti mu beseda ni tekla pregladko. Če je občinstvo zahtevalo, da naj nemudoma izreče svojo misel o tej ali onej stvari, ni se znal odrezati, govoril je silno kratko in videlo se je, da je v zadregi. Pisal pa je gladko, skoro preobširno pa v lahko umevni pravilni besedi. Te se je privadil obče vaje z ljudmi; kajti v šoli se ni družega učil, nego pisati, čitati in računati pa zemljemérstva. Po večem je le osobno in samostalno delal, čitati se mu ni ljubilo dosta in če je čital, čital je večidel knjige o kmetijstvu in o angležki zgodovini. Liste je pisal silno po gostem in do kaj različnih oseb, ter jih tudi dobival od raznih strani sveta. Prosti čas je večidel prebil v svojej sobi ter zapisaval svoja kmetijska in gospodarska opravila. Njegov značaj je bil v vsem popolen, grde lastnosti ni kazal nobene, le malo kedaj je bil mlačen ali v malo kateri zadevi nemaren; res lahko se reče, da se narava in osoda niste nikdar bolj zedinile, da bi naredile velikega moža in ga ovrstile onim vsestransko izvrstnim možévom ki so zaslužili, da jih človeštvo v večnem spominu ohrani. Usojeno mu je bilo vrediti amerikansko vojsko; posebna njegova zasluga pa je, da je vojske svoje domovine v največih težavah in stiskah srečno vodil, od zmage do zmage, dokler niso domovini pribojevale samostalnosti; njegova zasluga je, da je vodil svetovalce domovine ob času, ko se po načelih in po načinu nova vlada še ni bila popolnem ustanovila; še večja njegova zasluga pa je in brez primera v zgodovini, da je kot vojščak, predsednik in državlján neprestano vestno izpolnoval postave svoje domovine.“ — Tako je naslikal premedeni Tomaž Jefferson Jurija Washingtona.

Da ali ka?

K. Lajh.

V 22. listu letošnjih Novic spodtika se nešče na vezniku *ka*, kateri se je v novejši dobi za dosedanji *da* zamenjavati začel v onih stavkih, ki so na lice odvisni ali od glagolov sentiendi et declarandi ali od samostalnikov in prilogov tega istega pomena.

Treba bode najprvle razjasniti si, kaj so po pravici taki stavki v sintaktičnem obziru. Oni neso druga nič negoli subjekt ali praedikativen

objekt onemu stavku, od katerega so po slovničnem slogu odvisni. Velika večina osobito starinskih jezikov je tako posreduje izjavljenje misli s poznanoj sestavoj tožilnika z nedoločilnikom, starslovenščina pa še zraven in scer pravilnejše sestavo dajalnika z nedoločilnikom izraževala. Poleg tega načina rabila se je pa tudi določilna oblika glagola, to je, stavek vveden z veznikom; in taki stavki imenujo se dostavljajoči. (Ergänzungs-Inhalts-Objekts-Subjekts-Sätze). Na priliko: „Credibile est hominum causa factum esse mundum“; v tem stavku je „factum esse mundum“ subjekt, „credibile“ pa praedikat; a v stavku: „Orpheum poetam docet Aristoteles numquam fuisse“ je „Orph. poet. numq. fuisse“ praedikativni objekt itd. Pita se tore kakov značaj je stavkom nadomeščujočim to sestavo z določilno oblikoj. I oni so ali subjekt ali praedikativni objekt temu istemu stavku, katerega dostavljajo, da ne rečemo, od katerega so odvisni. V sintaktičnem obziru in glede veznika pa so taki stavki nanašalni ali relativni. —

To svedoči celo genetična oblika navajajočega veznika, gr. ὅτι, ὡς, (= ὅτι), lat. quod, quia (v pozni in cerkveni latinščini) stsl. ježe, jako; ruski čto, bulg. če, česki že (kder se je le partikula nanašalnega zaimena obranila), nsrb. až. itd.

Ta veznik (ježe, jako) svoje početje prijemši od nanašalnega zaimka *i, ja, je*, dobil je sprva le tako nekako artikul bivši celemu stavku kmalu samostalen pomen, kar se iz stsl. dovede dovolj razvideti da. Isus reče jemu ježe ne ubiješ. Ostr. Evang. — I paky otvriže sa s klatvoj jako ne znaja človeka. Matth. 26, 72.

Veznik *da* je grški ὅτι, lat. ut finale, ter ima svoje mesto v stavkih:

a) ki kak namen izražajo: stsl. Světilnikъ postavljaŭta — na svěštnič, da světiti. Isto tako v negativnih stavkih: Ne sādite, da ne sādimi bādete. — Vse tako v novoslovenščini.

Ta veznik je brez dvombe iz glagolnega debela *da, dē* (dati, děti) vzrastel, ter je bržčas zastarela oblika velevnikova *) (pr. na! nate!) ali celó trpna oblika tretje osebe (?) (primeri: vě, bekanntermassen); od tode razumeva se tudi temu vezniku vlasten pomen energičnosti, gr. εἰς, lat. utinam. Zbog tega pomena,

b) nadomeščuje v zvezi z določilnikom velevnik: Ašte vřzmožno jest, da mimo idetŭ otъ mene čaša si. Nsl. Da ste mi zdravi! — Za velevnikom postavljen naznamlja blagovoljno izražen poudarek kakega zahtevanja: daj da! pridi da!

c) Dalje sme se ta veznik rabiti v stavkih ki je zovemo velevne (Heischesätze) izražujoče kako zapoved, prepoved, zahtevanje, prošnjo, željo, skončatev itd. Stsl. Svěť sŭtvořiša, da Isusa imŭta kstijŭ. Semo

*) Naš velevnik odgovarja grškemu optativu.

štejo se tudi stavki za izrazi: bati se itd., ker oni v slovanščini ponaznamljajo zahtevanje, željo, kar bi se naj zgodilo — ali ne zgodilo. Ka né ona in ista stvar nego je *da*, spričuje način natenkosti v izraževanju pod c) navedenih stavkov, v katerih Slovenci rabeči *ka* često celó *ka da* stavijo, to zbog tega, ker so ti stavki ob enem tudi ali subjekt ali objekt svojemu glavnemu stavku.

d) *Da* rabi se pravilno v koncessivnih stavkih v zvezi s poobčevajčim *si, da si*. Ti stavki dovolj kažo, ka je *da* glagolovega pokolenja. Po tem takem ne težavno razvideti, ka dosle rabeči se veznik *da* v onih stavkih, katere slovničarji zovejo subjektne ali objektne, nema svojega spočetja po nikakem nenašalnem zaimeni, kar bi onde dostojni veznik po bitstvenosti teh stavkov vsekako imeti imel; kajti jegov posel je dostavljati s pridejanim subjektom ali praedikativnim objektom glavni stavek ter je se svojim slogom celoto vsega stavka činé integra pars svojega glavnega stavka; taki stavek (Inhaltsatz) ima svoje različje od $\kappa\alpha\tau'$ ἐξοχλῶ nanašalnega v tem-le: on dostavlja in dopolnjuje svoj glavni stavek, a nenašalni podaljuje ali razlaže kak pojem ali stavek. Ozir na staroslovenščino in druga slavj. razrečja spričuje, ka *da* ima svoje pristojno mesto le v stavkih kak namen ali kako povelje zahtevanje itd. izrazujočih. (Final-Imperativ-Probibitivsätze).

Ker se nam zdi, ka smo dovolj dokazali pomen veznika *da* in dostojno mu mesto, hočemo tedaj tudi *ka*-ju pripadajoče določiti. Slovenci, katerim je *ka* v navadi, rabe tudi kdekde obliki *kaj* in *ké* (s polglasnikom).

Ka se pravilno stavi:

a) po izrazih in glagolih sentiendi et declarandi.

b) Po izrazih godi se, na — primeri se itd. Ti stavki so v latinščini nasledek naznamljajoči, tore stoji onde *ut*; a v slovenščini se imajo v vrsto onih prištevati, ki so subjekt svojemu glavnemu stavku.

c) Po izrazih kak affect naznamljajočih: radujem se, jezim se itd., ako se samo misel radosti itd., kot glavni pomen stavka (reiner Inhalt, pures Objekt) izražuje; kedar se pa pojem vzroka, česar radi se kdo raduje itd. naglasiti kani, tedaj se stavi *ker*. Tale *ker* si je s *ka*-jem onega in istega pokolenja toda s tem različjem, ka si je *ker* črstveje svoje nanašalno bičje ohranil.

Treba šče stavke opazovati, ki napovedavajo kak nasledek (Consequitivsätze); one vvaja v staroslovenščini *jako* z določilnikom, *jako* z dajalnikom, (tožilnikom) in nedoločilnikom, ter *jako da*, poslednje te, kedar je nasledek bil namenjen. Ti stavki stoje navadno z glavnim stavkom v medsobnem razmerji (Correlation) ter so v sintaktičnem obziru relativni; tore se ima veznik staviti, ki to nanašalnost izraziti zamore, in ta je *ka*, dostikrat zadostuje kakor v latinščini celo goli nanašalni zaimek. Na pr.

Naše razmere so tako slabe, ka si slabljajih misliti ne moremo; (nemški: wie wir sie — dass wir sie —); lepa je in zala (tako), ki (ka) jej ne para na svetu. — V prvem stavku stoji večkrat primerjalnik, na pr.: Iniuria tibi inlata major est, quam ut (ea) [ut ea = quae] corrigi possit; ta stavek veli se v slov. pravilno tako-le: Tebi storjena krivica je večja, nego se da popraviti. Krivo je *kakor da*. Isto tako je krivo *da* staviti čisto v pomenu nemškega *da* ali *wenn* poznamljajočega vzrok ali pogoj kakemu dejanju itd.

Ešče nekoliko besed temu *ka*. On je golču v navadi, kolikor je nam znano, od Boča počenši po ljutomerskih goricah, preko Mure pri ogerskih in preko Drave pri hrvatskih Slovencih, ter je vzgore navedenih stavkih pravilnejši nego *da*, kteremu je gotovo vpljivost strani nemščina k toliki veljavi pripomogla in sicer tem leže, ker se je *da* uže prvlje toda le v svojem gotovem pomenu v jeziku nabajal. Takega dragocennega drobtinja domačega golča šče kdekde v narodu raztepenega ne smemo ošabno dalje toriti aŕi zametavati sramotno; osobito Kranjcem se to ne dohaja, ker gotovo pri njih, ako vsaj kde pri Slovencih, vrši se isto, kar neki učenjak kot skrajno osodo modernim evropskim jezikom prorokuje: Krhanje oblik do suhega debla in razplav (Verschwommenheit) vsega gotovega in določnega pomena izrazom. — Spoštujmo in rabimo vse, kar narodni golč črstvega v katerem zakotji koli slovenske dežele shranjuje.

Temu sestavku pa nikako ne namen po sili hoteti vrivati v pismeni slov. jezik tolikim sumom na dotičnem mestu sprejeti *ka*.

Slovenščina v latinščini.

Piše Dav. Trstenjak.

III.

Camarus — Čamer. Camura, Kamura — Komkati.

Sextus Pomponius Festus, rimski gramatik, o kterem se prav ne ve, kedaj je živel, gotovo že v drugem stoletji po Kristu, ker Martiala cituje, ki je umrl 101 po Krist., ima v svoji knjigi: „de verborum significatione“ besedo: *camarus*, in jo tolmači v: *bos*, *vol*. Te besede ne najdemo pri nobenem drugem ne grškem ne latinskem pisatelji, znamenje, da ni latinska, nego iz nekega drugega tujega jezika v latinščino sprejeta. Dosle pa razve sanskritščine zamore edini slovanski jezik besedo pokazati. Po Wilsonu v sansk. *čamara* označuje *bos grunniens*, teda vol, ki kruli kakor svinja. Bopp s vprašanjem postavlja za koreniko: *čam*, *edere*, *vesci*, in ker glasnik: *k—č* v keltščini prelazi rad v *t*, priravnava Pictet irsko: *toimhil*, *eatings*, das Essen.

Vendar korenika čam, edere, vesci, se mi ne dozdeva prikladna za razlago krulečega vola, jaz bi kazal na srbski kamkati, wimmern, jammern, starosl. s-komljati, γρόζειν, grunnire, grunzen, novoslov. kumkati — kunkati, česki s-komliti, poljsk. s-komlić, gorenjeluzički: s-komlić. Sansk. je tore zgubil glagol: čam — kam v pomenu: grunnire. Da je čamer v slovanščini označeval: bos grunniens; potrduje ta okolščina, ka v staroslov. spisih se čamri velijo: „trtove“, trtor pa pomenja: sonitus — čamri so tore bili voli kruleči — mugientes, sonum edentes — komkajoči. Beseda: čamer še je znana po Pohorji, Slomšek jo je rabil v „Drobtinica“, in visokoučeni Caf je bil prvi, ki je čamer priravnal sansk. čamara.

Gore smo rekli, da v sansk. čam pomenja: edere vesci. To besedo poznajo tudi drugi azjanski jeziki, in sicer grški κομος, Schmaus, κομαζω, vom Schmause lustig nach Hause gehen, lat. comissor, nach dem Abendessen Muthwillen treiben, staroslov. kom-ka μετά-ληψις, participatio, das Theilnehmen am Mahle des Herrn, δῶρον, das Opfer, Opfermahl, dalje: viaticum, die Wegzehrung, ruski (dialekt): komkat, edere, komkanje, das Essen, tore ne kje iz lat. communio, communicare, kakor Miklošič méni, kar je tudi že iz tega ozira nemogoče, ker iztočna cirkva ne rabi lat. jezika pri obredih. Sem spada staroslov. komkalnica δισκοποτήριον, Trinkschüssel: komrog, komorog, κεράμιον, prstena posodva, toda po komanji, — slov. kumura, velika skleda v kateri pred ženina in nevesto postavijo razno drobovino, predno spat gresta, lat. po Festu: cumerum, cumera, in camura, neka posodva, v katero so mladi zakonci svoje kinče, kakor: prstanje, obročke, ki so jih okoli rok ovite imeli, kapčice in prsne gumbke devali. Ker to besedo edini Festus pozna, je gotovo prišla v latinščino iz tujega jezika, kakor tudi: comissor — komišati, vom Abendessen lustig nach Hause gehen, rabi edini Livij, rodom Venetčan iz Patave.

Ravno tako se mi zelo sumljiva beseda dozdeva Venetčana Virgilija camurus, krumm, gebogen „camura cornua boum“, krummgebogene Ochsenhörner. Na Štajerskem se sploh rabi beseda: kamura za kravo, ki ima skrivljene roge. Gotovo ne iz latinskega, ker še v slov. ima več besed, ki poznamenujejo pomen pripognjenja, postavim: komolec, Ellenbogen, in komolec, ein krummgebogener Hügel, tudi kom, rotundus zato tudi imena bregov: Kom, Kum sem spadajo.

Razvoj predstave duše človeče.

Dr. Križan.

Dandanes, ko omika in naobraženje narodov tako urno napreduje, ko učenjaki največje skrivnosti narave odkrivajo, in ravno s tem človeka, kakor najimenitnejše bitje na zemlji nad vse povzdigujejo, širi se tudi misel, da je človek neka višja vrst živali, in da je tedaj brez duše.

Ker se duša niti vunanjsimi niti notranjsimi čuti spoznati ne zamore, trdi veliko ljudi, da nje nije. Res je, da z notranjsimi čuti samo spremembo naše notranjosti spoznavamo, in da ž njimi subjekt svesti prekoračiti ne moremo; ali vse spremembe, katere kakor predstav začutimo, mora neko bistvo vzrokovati. To bistvo je ravno nosec naše svesti, in mora od telesa povsema druge narave biti. Očividno je namreč, da brez močij in vzrokov sprememb nije, ker se pa v naši notrini veliki broj sprememb dogadja, zato mora te spremembe tudi neka moč, neki vzrok zbujati. Pri opazovanju sprememb spoznamo dalje prav lahko, da se nekatere — kakor: obtek krvi, hranjenje, gibanje i. t. d. — brez prostora ne morejo določiti; druge pa, in to spremembe naše svesti — kakor: občutki, mišljenje, strast i. t. d. — so spet djanja, katera se samo s časom odločijo. Vsaka tih vrst sprememb mora tedaj svoj vzrok imeti. Prve, t. j. prostorne spremembe uzrokuje telo, druge, t. j. časovite spremembe našega telesa uzrokuje pa duša.

Ker naš namen nije, tukaj dokazovati, da imamo dušo, zato samo toliko o tem omenemo, da se ne odaljimo predaleč od našega namena.

Ako zgodovino naobraževanja različnih narodov prebiramo, najdemo predstav duše pri vsakem narodu, ko se je le svojim naobraženjem nekatere stopnje nad živali povzdignil. Žalibog, še dandanes nahajajo se narodi, kateri so na tako nizkej stopnji omike, da se še predstava duše človeče pri njih nije razvijati začela. Ko je človek nevarnosti svojega lastnega življenja spoznal, in ko je truplo s telesom primerjal, začela se je predstava duše razvijati. Mrtvo telo, čeravno mu nič vidljivega ne pomanjkuje, vender se gibati ne zamore, zato ravno morala je poprej v telesu neka bit biti, katera mu po smrti manjka, in ker se ta bit opaziti nije mogla, zato so njo za izdišljivo držali. To, ljubi bralec, bila je prva stopinja k razvitku predstave duše človeče. Vsi narodi, kateri so na prvej stopnji omike, predstavljali so si tedaj dušo kakor neko nevidljivo in izdišljivo bit, katera človeku življenje daje, giblje in ravna mu telo, po smrti pa telo zapusti. Ta nevidljiva in izdišljiva bit imela je podobo telesa človečjega, samo da je bila veliko menjša. Nekteri ljudi starodavnega časa imeli so navado vse otvore telesa umirajočemu zataktniti, da tako zabrane

duši izhod iz telesa. V Sini še je dandanes navada k umirajočemu tako imenovane dušelovce zvati, kateri najpred dušo zaklinjajo, da bi v telesu ostala, potem pa dveri in okna zapró, da njim duša ne izbegne, in ko opaze, da je človek umrl, love dušo po izbi, dok njim kroz kakoršno luknjo ne izmakne.

Izraelci predstavljali so si bit življenja po celem človečjem telesu enako razdeljeno, ker, kjerkoli se človek poreže, povsod kri teče. Oni so namreč mislili, da je v krvi človečej bit življenja v podobi par in ker so opazili, da se te pare iz krvi vzdigujejo, trdili so dalje, da se bit življenja, obstoječa iz par, in imajoča podobo človeka, po smrti v zračni prostor vzdiguje. Ta bit življenja ali duša oživljava, giblje in ravna telo, te je za tega del kakor višja neka bit s telesom združena, da čutstveni svet spoznati zamore.

Iz omenjenega razvoja duše sledi, da so že v starem času ljudi dušo, kakor višjo bit čislali, telo pa sovražili. Tako so stari Indijanci in Mohamedanci dragovoljno največje muke podnašali, samo da dušo očiste. Ta zaničljivost telesa bila je večkrat tako strastvena, da je tudi samomorstvo in morstvo vlastite dece uzrokovala, samo da se njihova duša tem prej telesa osvobodi in pravo čistost doseže.

Čeravno je smrt konec zemeljskemu življenju, razvila se je vendar že v starodavnem času predstava, da duša tudi po smrti živi. Najbrž potekla je ta misel iz senj, v katerih so se mrličji ljudem prikazovali, ž njimi se razgovarjali, ali pri zbujenju iznikle so podobe umrlih, ker so po smrti izdišljive bile. Ravun tega so tudi narodi vrjeli, da se duše svojim sovražnikom po smrti maščujejo. Dandanes še nekteri narodi Amerike trdijo, da se duše pokojnikov v šumah in na visokih bregih nabajajo, in da ljudem hudo vreme, točo in sneg pošiljajo. Drugi narodi spet trdijo, da duše v podobi ptic ali metuljev po zraku lečejo.

Nepredkom omike človeškega rodu postala je predstava duše človečje vse veličastnejša. Pri starih Egipčanih najdemo že nauk, da je duša neumrjoča, in da po smrti ide na sodbo podzemeljskega božanstva. Ako se je na sodbi našlo, da je duh čist, podal se je k nadzemeljskim bogovom. Ako se je pa na sodbi odločilo, da je duh nečist, teda je moral še tako dolgo v različnih živalih živeti, dok za svoje grehe nije zadostil. Tudi Indijanci so v preseljevanje duš verovali.

Starogrško predstavo duše spoznamo iz 11. pevanja Homerove Odiseje, kjer se opisuje, kako je junak Odisej v meglenih deželah vhod v podzemeljski svet iskal, in je darovanjem ove duše mrličov zaklinjal i. t. d. Kakor iz omenjenega pevanja spoznamo, predstavljali so si stari Grki dušo v raznih podobah in to: kakor so njim senje podobe umrlih bojadisale; v podobi neke lahke tvarine, katera se ne more otipati, ali

vender so se bale duše mečev, in so hrepenele po krvi odkupljenja iz podzemeljskega sveta. Stari Grki verjeli so, da duše po smrti živijo in da se v podzemeljskem svetu duše hudodelnikov mučijo. Odyssej, pripoveduje nam Homer, videl je hudodelnika Tantala in Sisypha, kakor je prvi z žejo in gladom, drugi pa s kamnom, katerega na vrh brega skotati nije zamogel, v Hadu mučen bil.

Starorimsko predstavo duše spoznamo iz Virgilejeve Aeneide pevanja 6., in je onej starih Grkov podobna, ker so njo od njih sprejeli.

Pri vseh starih narodih najdemo vero, da se čiste duše naplačujejo, nečiste pa mučijo. Vsi narodi verjeli so, da bodo po smrti na drugem svetu to dosegli, kar so si v svojem življenju zastoj želeli. Tako so Rimljani mislili, da bodo v prihodnjem življenju v hladnih sencah plesali, pili in jeli in svoje različne igre brez muk opravljali. Pastiri trdijo, da duše umrlih na zmir zelenih ravninah črede pasejo, a ne nadlega jih vročina in hudo vreme.

Veličastnejša predstava življenja duše po smrti razvila se še je le, ko se je omika človeškega rodu na višjo stopnjo povzdignila. Prihodno novo življenje po smrti v brezkončnem kraljestvu nečutstvenega sveta je namreč tisti kraj, v katerem se vse želje tukaj na zemlji popolnoma izpolnujejo. Taka predstava prihodnega življenja zamore žalostnega tolažiti in od obupanja osloboditi. Siromak sme pričakovati, da v prihodnem življenju ne bode nevolj in pomanjkanja trpel, ker tam ne ima več skrbi in brig, a vsaka najmanjša želja se na las izpolnjuje.

Razun predstave duše človečje in njenega življenja razvila se tekom času tudi predstava o načinu njenega življenja, in tukaj najdemo tri povsema različne načine:

1. duša je vekovita, tedaj brez počitka in svršetka;
2. duša je neumerjoča, tedaj s početkom ali brez svršetka;
3. duša je končljiva, tedaj ima začetek in svršetek.

Stari Egipčani so že verjeli, da je duša človečja vekovita. Po sodbi ide namreč duša, kako smo že omenili, ako je čista k duhu sveta, ali pa se od živali do živali tako preseljuje, dok zopet ne zasluži v človeku prebivati in se tako v svoj izvor spet povrne. Tudi pri starih Indijancih in Perzijancih nahajamo to vero.

Kako nam nekteri grčki modroslovci svojimi nauki posvedočujejo, verjeli so tudi Grki na vekovitost duše. Pythagora, 540 pred Krist., je učil, da je telo človečje ječa duše, katera iz višjega sveta izbaja, ker duša je iskra etera sveta (Weltäther), in je neumrljiva in neuničljiva; ona se preseljuje iz živali v živali te se od tega edino pobožnim življenjem osloboditi zamore.

Sokrat 469 let pred Kr. je trdil, da je duša človečja starejša od telesa in da se po smrti človeka spet v nebesa povrne.

Platon 429 let pred Kr. je učil, da duša nije zemeljske narave, ampak da ima v višjih krajih svoj dom, in da se tudi po smrti spet v te kraje vrne. Duša je vez, s katero je svet z nebeškim božanstvom zvezan, in ker je njeni izvir tako veličasten, zato hrepeni ona tako za svojo domovino in za vsem, kar je lepega in veličastnega. Duša, katera se poželjivosti preda, more se tako dolgo preseljevati, dok se ne očisti, ker le čiste duše dosežejo blaženi mir.

Stari Rimljani, kakor nam Virgilj v svojej Aeneidi pevanji 6. priporoča, so tudi verjeli, da se duše preseljujejo in da se po očiščenju v podzemeljskem svetu v nebesa podajo.

Vsi narodi Evropejski verujejo dandanes, da duša v pozemeljskem življenju postane in da po smrti človečjej na večne čase živi. Ta predstava duše človečje osnovana je na predstavi stvarjenja sveta, katero nam je sveto pismo stare zaveze ohranilo. Toliko znamo iz svetega pisma, da je Bog pri stvarjenju prvega človeka iz zemlje narejeno telo nadehnil, da tedaj duša od Boga izhaja; ali predstava, kako so duše v zarojencih postale nije tako jasna, ker mi si lahko predstavljamo, da duša in telo zarojencev ob enem iz prvega človeka izhajata, ali pa da se pri vsakem porodu duša stvarja.

Poslednjo predstavo, da je duša končljiva, razširili so najpoprej Stoiki, čeravno se je že tudi med židovi nahajala, in ta predstava duše človečje širi se dandanes tako urno, da se že tudi v najprostejših kočah nahaja.

Zeno 340 let pred Kr. osnoval je stoiško šolo; vsi Stoiki trdili so, da duh na stvarno telo delovati ne zamore, ker vse medsebenno deluje, mora enake vrsti, enake tvarine biti. Duša je tedaj telo neke druge vrsti od našega telesa, duh sveta je njeni izvor in širi se ravno tako po človečjem telesu, kako duh sveta po svetu; ona je končljiva, no živi vendar dolže od telesa, ker se v svoj izvir vrne.

Aristotel 385 let pred Kr. je trdil, da se duša ima k telesu, kakor podoba k tvarini, ona oživljava sicer telo, ali se brez telesa nemore niti živiti in je ravno kakor telo končljiva.

Enako predstavo duše stvarjali so si Epikurejci in tudi nekteri modroslovci preteklega stoletja pridruževali so se omenjenej predstavi duše kakor: Baco Verulamski, Hobbes in Spinoca. Drugi modroslovci iz te dobe osnovali so celo spoznanje na skušnji in čeravno nekteri od njih niso naravnost večnost duše tajili, to so vendar take nauke širili, iz katerih se je na končljivost duše lahko sklepala. Tako n. pr. Locke (1588—1679) trdi, da je duša človečja ogledalo zunajnemu svetu, temni neki prostor,

v katerem se podobe zunajnega sveta stvarjajo, brez da duša k temu kaj pripomore. No Locke trdil je tudi naravnost, da je duša tvarna neka bit.

Hume trdi, naše vlastito „jaz“ nije nič drugega, kakor neka sestava predstav in tej sestavi podlagamo mi dušo, kar je očevidna sleparija. Iz takih naukov se pa na vekovitost duše ne more sklepati! Take in enake misli bili so vsi franceski materijalisti, med katerimi Diderot-a in Voltaire-a omenimo.

Leibnitz (1646—1672) eden največjih modroslovcev trdi, da je duša neumerjoča in da prave človečje smrti ne ima, ker smrtjo izgubi duša samo eden del monadov, tiste namreč, iz katerih telo obstoji, duša pa se vrne v stanje, v katerem je pred človečjim življenjem bila.

Kant in Fichte, glasovita nemška modroslovca, čeravno so njune filozofičke ideje različite, vendar sta oba priznavala, da je duša netvarna, da je od telesa nezavisna, in da je nekončljiva.

Herbart (1776 — 1841) uči nas v svojem dušeslovji, da je duša enojna, večna, neuničljiva, nerešljiva in da posebne moči ima. Naša svest je pa skupni dotik naše duše s drugimi bitji.

Še le v novem času, ko se je tvarina in sestava človečjega telesa s telesi živali primerjavala, in ko se je našlo, da živali niso samo glede pomnoževanja, dihanja, rastenja človeku enake, ampak da se tudi ravno tako, kakor človek nad svojim sovražnikom maščujejo, spominjajo i. t. d., začelo se je trditi, da take prikazke ne zamore samo nagon uzrokovati, ampak da tudi živali tako imenovano živalsko dušo (Thierseele) imajo. Ker se je pa trdilo, da je duša živali mrljiva, zato je nastalo prašanje, ali se ne bi od predstave duše človečje moglo ono izključiti, kar je duši živali podobno in tedaj mrljivo, in ravno zato se je trdilo, da duša človečja iz dveh delov obstoji t. j. iz duše in duha. Duh je tisti del duše človečje, kateri je nemrljiv in človeka nad živali povzdiguje.

Primerjanjem človeka z živali spoznamo v resnici, da je on glede čutnosti živalim podoben, ali njegova razumna delavnost nije v nikakej zavezi s čutnostjo, in ravno ona povzdiguje človeka nad živali.

Trjenje, da človek iz telesa, duše in duha obstoji, je hipoteza brez dokaza, ker kdor zamore mejo med dušo in duhom najti, ali pa trditi to ali ono delavnost uzrokuje duša, drugo pa duh! To lažno razdeljenje izhaja iz krive zapopadnosti duševnih prikazkov in njene delavnosti.*)

Dušo spoznavamo iz njenih prikazkov. Ker so pa ti prikazki jako različiti, zato si moremo zavoljo lajšega pregleda njezine prikazke na glavne podobe t. j. na predstavljanje z mišljenjem in spoznanjem, čutenje in hrepenenje razdeliti, da zamoremo tako pravo podobo duše in njene delavnosti zadobiti.

*) Kedar kdo rabi besedi „duh“ in „duša“, ne sledi užé iz tega, da ta trdi tudi razdeljivost iste duše v dva ali več delov!

To, ljubi bralec, bila bi slaba podoba razvitka predstave duše človečje; prebiraj omenjeno in izberi si, kar je tvojemu namenu najbliže. Ne pozabi pa tudi, da so največi modroslovi in vsi narodi po stopnji svojega izobraženja dušo priznavali, in da dandanes vsi narodi Evrope verjejo, da netvarna duša v tvarnem telesu po božjej modrosti postane in se započne, po smrti tvarnega telesa pa samovlastno kakor večni duh živi.

Drobnosti.

J. P.

— Imenitni ruski prof. Aleksej Fedčenko, ki se je v Lipsiku in Hajdelbergu v prirodoslovji izučil, storil je letos 15. sept. pri vzlezenji na goro Géant (v Mont-blanc-ovem gorovji) v silnem viharji smrt. Fedčenko je bil drzni potovalec. Prehodil in narisal je mnogo do njega neznanih krajev osrednje Azije. Znanstveni svet izgubil je v njem — po sodbi jegovih nemških učiteljev — silno darovitega in srčnega učenjaka. Zapuščena jegova stranom čisto originalno izvedena dela izdà „društvo ljubiteljev zemljeznanstva v Lipsiku“.

— Največ kupčijskih ladij v Evropi ima Angležka: 19.650. Severna America (united states) jih ima 7072, Francija, Italija po 4700, Nemčija, Norvegija, Španija po 3800, Gracija in Švedija vsaka okoli 2000, Hollandija 1552, Rusija 1361, Danemark 1236 in Avstrija 989.

Književni vestnik.

J. Pajk.

1. Slovenska književnost. — „Glasbena Matica“ izdala je I. zvezek svojih del, kateri obsega štiri pesni od Nedvéda, Ipavca, Foersterja in Gerbica. — Dr. Razlag je izdal drugi natis svoje znane „Pesmarice“ pod naslovom: „Pesmarica v drugič in pomnožena. Na svetlo dal in založil dr. J. Razlag, odvetnik v Ljubljani“. Cena je 60 kr. Ta pesmarica obsega ves zaklad sedanjega slovanskega, posebno jugoslovanskega petja, in je kakor navlašč vstvarjena, naše lepe domače popevke med narodom razznantiti. Posebno uspešno bi se to storilo, ako bogatejši rodoljubi teh pesmaric kolikor mogoče več med mladi, osobito ženski svet badava razdelijo. „Pesmarica“ tudi zasluži svoje mesto zraven drugih vrednih knjig na mizah sprejemnih sob zavzimat. Ona bo tudi spremljevalka slovanskega potnika in peveca dijaka. — „Meta Holdenis, roman, francoski spisal Victor Cherbuliez, poslovenil Dav. Hostnik.“ Ta roman, ki se je priobčeval kot „Narodov“ listek, izdan je kot posebna knjižica, koja se dobiva v „Nar. tiskarni“ v Ljubljani po 50 kr. Nemška kritika ta Cherbuliez-ov roman jako hvali. — V prejšnjih knjiž. vestnikih smo pozabili opomniti, da izhaja v Ljubljani od 1. okt. t. l. počenši slov. politični list „Slovenec“ trikrat na teden.

2. Hrvatska književnost. — Književnik Kostrenčić, činovnik carske knjižnice bečke izdal je v nemškem jeziku delo „O razvitku hrvatske i slovenske protestantske književnosti.“ — Dr. Ant. Schwarz izdal je delo z imenom: „Opisna

anatomija ili razudbarstvo čovječjega tiela." Knjiga je I. zv. večega dela in obsega 15 natiskanih pol. — „Hartmanov hrvatsko-njemački rječnik" dospel je do 5. zvezka in do besede „Jednoč." — Pisatejska ostalina za nedavno umršim hrvatskim literatom dr. J. Dežmanom sodrži mnogo drobnih spisov in ulomek epopeje: „Ljudevit posavski." Delavnost dr. Dežmana bila se je počela najboljše razvijati, ko ga nemila smrt delu in narodu otme. Spisi Dežmanovi dišejo pravim duhom poezije, kakor tudi narodnega čuvsta.

Naznanilo.

Kakor sem uže v 7. številki letošnje „Zore" izjavil, in je v „Vabilu k naročbi" v 23. številki napovedano, odložim po 2letnem vodstvu dalnje uredovanje „Zore" zaradi malo trdnega zdravja in drugih obilnih poslov svojega poklica, in je položim v roke g. prof. **Janka Pajka**. Vendar pa sem šče prevzel na prošnjo lastništva tega časopisa daljnje uredovanje „Vestnika".

Da je edini naš beletristični list „Zora" našel potrebne podpore, in vsaj nekoliko ustrezal literarnim potrebnostim našega naroda, je zasluga čestitih pisateljev in naročnikov jegovih. Obojim se tu prisrčno zahvaljujem.

Imam pa tudi upanje, da se „Zori" dosedanja naklonjenost ohrani ne samo od strani čestitih čitateljev, nego tudi od strani poštovanih slov. pisateljev. Ona dobi v osebi g. prof. J. Pajka vsestransko izobraženega vreditelja. Taka literarna moč bode, ker šče je zraven tega mlajša od moje, gotovo našemu časopisu nov, krepek zamahljaj dajala. Zato sem prepričan, da bodo čestiti gg. pisatelji novega vreditelja z ono marljivostjo podpirali, s katero so mene, pa zraven tega tudi ne bodo znanstvene priloge „Vestnika" pozabili, kojega uredovanje sem obdržal iz gole ljubezni do naše književnosti. Članki za „Zoro" se tore naj pošiljajo g. prof. J. Pajku v Maribor; prineski za „Vestnik" pa, v kojega program spadajo: zgodovinski, arhaiologični, mitologični, filologični, kulturo- in naturohistorični spisi, meni (Ponigl, Südbahnstation). Vse za „Zoro" odložene članke, ki šče niso bili natisnjeni, sem izročil g. prof. J. Pajku. Oznanilu te uredniške premembe pridružujem šče tudi presrčno željo, naj nas vsaj na slovestvenem polji objame ljuba sloga, in naj vsak, kdor v istini ljubi svoj narod in jegov duševni napredek, velikodušno podpira to literarno podjetje!

Davorin Trstenjak.

Na Ponikli 2. grudna 1873.

Izdajatelj in odgovorni urednik: Martin Jelovšek.

Tisk in založba Narodne tiskarne v Mariboru.